

"TUMARIS" POEMASI*Jamalova Flora**Ájiniyaz atındağı NMPI, Qaraqalpaq tili ham ádebiyatı tálim bağdarı**3-kurs talabası**İlimiy basshı: filologiya ilimleriniń kandidatu, docent**M. D. Bekbergenova*

Annotaciya: Maqolada İ.Yusupovning poemasining ideya-tematik xussusiyatlari, qahramon xarakteri yoritilish xussusiyatlari talqin qilingan.

Kalit so'zlar: asar, syujet, obraz, ideya, mazmun va forma.

Аннотация: В статье раскрывается сюжет произведения великого писателя Ибрайым Юсупова Поема, особенности образа героя.

Ключевые слова: образ, сюжет, повествование, художественная интерпретация, содержание.

Annotation: The article reveals the plot of the work of the great writer İbroym Yusupov poems the features of the image of the hero.

Key words: image, plot, narration, artistic interpretation, content.

I.Yusupov - poeziya juldızı. Ádebiyatımızda bolsın, ullı shayırımız. Shayır haqqında G.Esemuratovaniń "Qaraqalpaq ádebiyatı súdini edi" ocherkinde, I.Yusupovtıń anası Qanbiybi, ákesi Yusup, ajağası Mádreym, hayalı hám balaları haqqında ayıldı. Sóz zergeriniń bir qansha shıǵarmaları, júrekti eljiretetuğın qosıqları hám memizge belgili. I.Yusupovtıń dóretiwshiligi haqqında aytsaq, yağnıy ózıjń qalay shayır bolǵanlıđı jóninde tómendegishe aytağı. ".....shayırılıq ta tuwılıw taqiletli tábiyǵıy qubılıs. Sonlıqtab "qáytip shayır boldıń" degen úyrenshikli sawalǵa juwap izlegende tal shıbıqtı at etip mingen balalıǵınnan baslanıp, usı búginge deyin jasaǵan ómiriń tutası mmenen kóz aldına keledi. Aqshamları qara úyde tezektıń qozı mazlaǵan átashtan basında esitken ertekleri esińe túsedı. Anamnıń kiyim jamap yamasa kórpe sırtıp otırıp mıldıǵan muńlı naması, qoldasıp digirman tarqan qızlardıń yamasa awıl sırtında padashınıń aytqan qosıqları qulaqqa keledi" dep jazadı.[2.] Bul jerde shayır aytıp ótkenindey shayıw bolıw birden bolmaytuğının, óziniń balalıq dáwirin, kishkeneliginen házirgi kúnge deyingi ómiri yadına túsedı. Álbette, hár bir jazıwshı bolsın, shayır bolsın birden belgili jazıwshı, shayır bolmaǵan. Hár biri ózinde bar qábiletli jánede rawajlandırıp, óz ústinde islewi kerekligin aytıp ótken. Qansheli dárejede kóp ózimizdiń ústimizde islese, joqarı nátiyjege, maqsetke erisemiz. I. Yusupov ullı shayır. Bir qansha qosıq, poemaları bar bolıp, hár biri mazmunlı, idiralı, júrekke jaqın. Shayırdıń "Tumaris" poeması. Tumaris poemasında tariyxıy qaharmanlıq poema. Óz xalqınıń ótken tariyxı tuwralı faktler, ańız ángimeler shayır

ushın oǵada bay material beredi. Ótkendi súwretlew shayıǵa búgingi ulıǵlaw ushın kerek.

Hár bir xalıqtıń ótmishinde ańızǵa aylanǵan qaharmanlıq waqıyalar júdá kóp. Usılardıń biri massagetlerdiń hayal patshası Tumaris tuwralı qaharmanlıq hádiyse. Shayırdıń Tumaris poemasında sol hayal patshasınıń óz jeribushın jáhangir Kirge qarsı mártlik sawashı sáwlelenedi. Oqıwshınıń kóz aldına ańızǵa aylanǵan ana Tumaris obrazı keledi.

Jolbarıstıń jaw búyregin
"Julıp jegen ǵaybar kúshiń,
Qas batırdıń bas súyegin,
Zeren etip, qımız ishken,
Sen emespe ediń kegin?" [1.237]

Bul jerde Tumarıstıń sonsheli qatal, batır er minezli hayal ekenligin, óz xalqı ushın janında ayamaytuǵın bolǵan. Bir kúnleri sawash boladı. Tumarıstıń balası hám qolındaǵı áskerler sharshap, tayın awqat, tayın jerge keledi. Olar awqatlanıp bolıp, júzimniń suwın ishedı. Ishkennen keyin olardı uyqı qısıp, uyqılap qaladı. Bir waqıtları kózlerin ashsha qolları baylawlı edi. Bul olarǵa qoyılǵan Kirdiń dozaǵı bolǵan. Tumarıstıń balası kózin ashıp qaraǵanda, Kir kúlip otradı. Sóley baslaydı. Sizlerde erkek joqpa massagetlerdi basqaratın, anańnıń ornınna bizlerge sen shıǵıwıń kerek edi erkek bolıp deydi. Sprangiz óziniń bul awhalǵa túskeninen qattı aralanadı. Soń Kirge meniń qolımdı bosatıń massagetdiń qosıǵın aytıp bereyin dep aytadı:

"At ornına arqan taǵıp,
Jolbarıstı jeńip bolmas,
Awzıń qanǵa tolsadaǵı,
Jaw aldında tógip bolmas.
Asırasań da álpeshletip,
Shólin ańsap óler arqar,
Miy qátesin qol dúzetip,
Bas jazasın moyın tartar." [1.241]

- dep, janındaǵı saqshınıń qanjarın alıp, ózin óltiredi. Ol óziniń bınday awhalǵa túskeninen ǵázeplengenı, óz aybın, ózi juwǵan. Keyin, Tumarıstıń aldına adam jiberedi. Jaqsılıqsha meniń aytqanımdı qılsın. Maǵan boysınsın deydi. Jibergen adamınıń eki qulaǵın kesip jibergen. Tumaris balasınıń ólgenine ishinen azap shegedi. Álbette, ana óz perzentinen ayrılsa júdá qıynaladı. Sonıń ushında heshkimdi perzenti menen sınamasın deydi. Tumaris óz balasınıń, xalqınıń óshin alıw ushın sawashqa tayarlanadı. Óz pirlerinen sıymadı. Tumarsi Kirge:

«Áy, qan qumar Qayqısrav,
Jetistim dep masayrama,
Qan tógiwge qunıqsa jaw,

Qan iyisine bası aynalar.
Jeńgeniń joq ulımdı sen,
Mártlik sawash maydanında,
Qoy, hiylepaz jolińdı sen,
Erkekligiń qay jaǵında.
Júzimniń sol jawız suwı,
Ishseń esten tandıradı.
Aqıl-huwshtı bastan quwıp,
Aytqızar kóp sandıraǵı.
Sol náletiy suwıń menen,
Aldanıptı essiz balam,
Tırnaq astı uwiń menen,
Jazılmas dárt saldıń maǵan.
Qannan basqa heshnárseni,
Isher kúniń joqpa endi,
Qanniń usı tógilgeni,
Jeter-jeter. Toqta endi.
Qolǵa túsken láshkerimniń,
Tirilerin qaytar berman,
Baǵlarıńda óz elińniń,
Jatpaysañba súrip dáwran." [1.248]

Usı qatralar arqalı Tumaristiń mártligin, ananıń balasına, xalqına degen muhabbatın kóremiz. Balasın erkeklik etip, sawash jeńbegenin, dozaq qoyıp, ańsatlıq penen jeńedi. Bul jeede Kirdiń qorqaqlıǵı, hiylepazlıǵı kórinio tur. Aqırında Tumaris Kirdi jeńedi. Óz xalqınıń, balasınıń óshin aladı. Juwmaqlap aytqanımızda, álbette, bul úlken qaharmanlıq. Óz tuwılǵan jeri, watanı ushın janın ayamaǵan naǵız márt hayal. Shayır obrazlardı kórkemlik penen dóretip bergen. Hár bir perzenttiń júreginde watanı ushın tuwılǵan jerine degen súyispenshilik kúshli boladı.

Ádebiyatlar:

1. "Tumaris hám basqa poemalar" Nókis. "Qaraqalpaqstan" baspası 1974 jıl